

Amikor tiszteletkörüket ír le a repülőgép az Örök Város szikrázó fényreklám-óceánja fölött, arra gondolok: lehet-e nagyobb anakronizmus, mint levegőből ereszkedni le Róma földjére? Vendéglátóm, az építészet-történész kocsija befordult a *Via Appiára*: épp annyira széles, hogy két jármű udvariasan kikerülheti egymást. „Hogyan meneteltek itt a légiók?” kértem. „Itt csak mentek — a dísz-szemlékre a fórumokon került a sor” ez a válasz. Itt csak mentek, súlyos poggyással, goromba centurióktól ösztökélve a három világrészről toborzott legionáriusok.

A *Magyar Akadémia* — legtöbb Rómába érkező magyar első kikötője — a *Via Giulia* végén fekszik: ez volt a renaissancekori pápai székhely első igazi sugárútja. A Tiberis néha párhuzamosan folyik, majd szeszélyesen elkanyarodik tőle, ezért keresi a szem a két szembenálló palota-házat átfogó márványívet, mint biztos útmutatót: innen már néhány lépés a „minden magyarok útjára”, mely a kedves *Campo di Fiori*-n át Giordano Bruno szobra mellett a „kis-Corsora” vezet.

Este érkeztem. A nappali zöldség- s virágpiac maradvékait gondosan eltisztították s a környék kislépe ilyenkor kiül óriás-kaszinójába, valamelyik kedves, megszokott tavernája elé. Úgy néznek, kedvesen, barátságosan, mintha még emlékeznének rád: egy esztendeje már erre jártál, akkor is itt búcsúztál Rómától, indulás előtt.

A Corso Vittorio üzletablakai éjjelig világítanak, későestig vásárolni is lehet. A könyvesboltok vonzanak magukhoz: mi került ki a kirakatba oly sok olasz kiadó termése közül. Elsőnek *Saint John Perse* verseinek gyűjteményes kiadását látom, a legnagyobb hazai költőnek tartott *Ungaretti* tolmácsolásában. Csodálatos művészeti kiadványok. Ahogy számolom: egy-egy árából egy készruha is kitelnék.

A *Császári Forumok Utján* finoman derengő reflektorfényben vezetnek a Colosseum felé az alig negyedszázada kiásott, feltámasztott rompaloták. Császárok szobra alacsony talpazatokon: mintegy a járóelők közelében. A bronzarc a vetített fényben sokkalta előbb a márványnál.

Másnap utazás Nápolyba. A vonat, mely nem áll meg a két város között, valaha mocsaraktól borított, kopár vidéken halad. Az alagutakból ki-kiszaladó szerelvény után „Róma fenyői”, a pineák integetnek. A nápolyi állomástér majdnem csaták színhelyét idézi: mindenütt kövezők, sínrakók. Talán csak De Filippo tudná színpadra-szelídíteni a taxisofőr indulatszavait. Sugárút vezet a tenger s a város szíve felé. Nápoly itt őrizte meg legtisztábban ezeréves főváros-létének kőbefagyott szertartásrendjét. Hatalmas reprezentatív oszlopsorok kötik össze a dómot s a királyi palotát. A tengerre egyik oldalon a Castel Nuovo, a másikon a még ősbibb Castel dell'Ovo vigyáz. Egyikben Nápolyi Johannát fogták ostrom alá, a másikban Nagy Lajos rezideált.

Huszonhat országhoz tartoznak a delegátusok, akiknek jórésszével már a szálló forgóajtaján túl találkozom. E kedves Bábelben negyedszer ül össze az Európai Íróközösség „vezérkara”. Minden archoz név, nyelv, irodalmi műfaj tartozik. Félóra alatt — majdnem zuhatagosan — kerülnek elének egész Európa irodalmi problémái.

Az ülést másnap reggel a Pignatelli-villa szalonjában tartjuk meg. Ezt a múzeumnak átrendezett, másfélszázados, Pompei-stílusban tartott egykori hercegi rezidenciát kapta meg a Közösség: itt rendezze be könyvtárát, tartsa összejöveteleit, alakítsa ki az európai írók első közös üdülőhelyét. A csodálatos parkban szinte elvész az a harminc ember, aki két év óta — úgy látszik sikerrel — valami közösen-európaikat keres. A villában hatalmas oszlopocsarnokot látok, antik szobrokkal, zentül csak copfstilusu s empire szalonokat. Hány *szoba* lehet

benne, melyből — ha helyt adnak javaslatunknak — kialakulhat a nápolyi alkotóház?

Nem kerül sor heves vitákra, pereg az ügyrend s másnap délre a szorgalmas delegátusok megkapják az abituriumot. Még két nap Nápolyban, a fényes hotelből — lejárt a kongresszusi vendéglátás — áthurcolkodom a hegyháton szaladó utca pompásnevű apró hoteljébe. Nem vagyok többé „homo publicus”, a menetrendből látom: ha sietek, elérnem még a *Pompei* felé vivő vasutat. Mire emlékezem — három évized távolságából — amikor utoljára itt jártam? Akkor még nem ismerték a lávaborította város falain kívüleső Villa dei Misteri-t, mely ma a vasútállomásnak ad nevet. Hétfő, szemel az eső, októbertég. A Halott Várost mégis ellepik a karavánok. Csak éppen csendesebbek: a végtelen enyészet tükröződik a hamu alól kiszabadított házsorok üres szeméből. Eltűntek az egykori tolakodó vezetők s nem lepleznek le az örök külön jutalomért valamilyen lappangó erotikát. A római járda széles kőlapjai felisszák a lépések zaját, ha befordulok a főutcáról, hosszú percekig bolyonghatok a „citta mortá”-ban, anélkül, hogy valakivel találkozni. Amikor utoljára itt jártam, még nem voltam harminc éves. Még nem találták meg a csodálatos freskókat a Misztériumok Villájában. Mert ezek a falfestmények a legszebbek, úgy hiszem, az egész antik világban. Valamilyen orgiasztikus ritus beavatottja lehetett a háziasszony, akit felkészítenek a nagy ünnepségre. Arra gondolok, miért nincsen egyetlen arcon sem az életörömmel valami nyoma — úrnő s rabszolgaleány közt miért nincs még itt a kétezeréves freskón sem semmiféle emberi kapcsolatot.

Egy egykori spanyol alkirályra emlékezve, aki nagy városrendező volt, ma is általában „Toledo”-nak nevezik a nápolyi főutcát, a Via Romát. Ez a sugárút távoli céljához, a *Capo di Monte*-i volt királyi palotához vezet. Itt székel Európa egyik legszebb, legmodernebbül berendezett képtára. Megvilágítás-technikája lehetővé teszi, hogy este vagy éjszaka is lehessen élvezni a csodálatos régi táblaképeket, Tizian pápa-képmását s egy alig-ismert festőnek, Rosso Fiorentinonak számomra egészen csodálatos szépségű fiú-portróját.

Egy olyan városnak, mint Nápoly — talán legérdekesebbek az egymástfedő rétegei: sokat járok a fényes bulvárok fölött emelkedő sikátor-utcákban, ahol fesztelenebbül zajlik az élet, hamisítatlanabb a neorealista filmekben annyiszor látott, itt teljes hitelességével feltáruló utcakép. A sziklába épített kétszáz éves bérkaszárnnyakban a legtöbb lakás-ajtó nyitva, feltárul a napsütésben a szoba egész berendezése. Úgy látom: kevés bútor, majd mindenütt televízió! Koldust úgyszólván nem látok, csak a kikötőben énekelnek s a pizza, a nápolyi szegényember-pecsenyéje, e forró, sajttal süttött lángosfélé: ma már meghódította egész Itáliát. Talán több ember él itt az utcán, mint Olaszország többi városában s a sétáló, néha majdnem tömeggé dagadó emberek arca vidámabb, nevetőbb, ingerkedősebb, mint akár Rómában, akár még északabbra. A helybeliek úgy tartják, hogy a szegények derüje Nápolyban — kétezeréves helyi szokás.

Visszajövet Rómában csak egy nap. Nápolyban annyi antik benyomás közt éltem, hogy kiszaladok villamoson a Villa Giuliába, a *modern művészetek múzeumába*. Itt mindig nyílik egy-egy külön kis kiállítás a legmodernebb irányok képviselőinek műveiből, elsősorban a főiskolások okulására. Ezt nevezik „didaktikai kiállításnak”. Most az 1910-es évek müncheni mozgalmanak, a Der Blaue Reiter-nek kiváló képviselői kerülnek egyetlen terembe. Paul Klee, Macke, Kandinsky, Marc. A csoport folyóiratának, a *Der Sturm*-nak gyászkeletes száma: Macke közlegény 1916-ban hősi halált halt. Marc is elesett, két évvel később. Csodálatosak állatképei: rozsdabarna, egymásbafonódó özfejek.

A mai olasz szobrászok nagyobbak, jelentősebbek, mint a festők. *Mansu, Boccioni, Giacometti*: kitűnő művészek. Antik márványok emléke helyett most

figuratív s nem-figuratív képek s szobrok különös formáit viszem magammal, amikor elindulok az „északi út” felé.

Bonomia docet — mondja a régi közmondás s már az állomáson feltűnik az egyik választási plakát, mely a leghíresebb két várostornyot ábrázolja: úgy merednek a magasságokba, konvergensen, mintha a végtelenségben valóban el akarnák érni egymást. A városi pártnak Két Torony (due torri) a neve s alighanem arra törekszik, hogy a város új képviselője ne lépje át *Bologna* szűkebb érdekeinek lokális körét.

Hét évszázados diákváros s az iskolák mégsem nyomják rá annyira bélyegüket a városképre, mint például Paduában. *Bologna* a pápai államhoz tartozott, így inkább municipium, mint fejedelmi székhely benyomását teszi a városcentrumban. Úgy mondják, *Bolognában* nem lehet esernyőt kapni, mert a legnagyobb esőben is szárazon jár a városlakó a száz és száz árkád alatt. A legforgalmasabb árkádsor az ősi *Archiginnasio*-hoz vezet, melynek falán sok egykori magyar diák emlékét is fel lehetne fedezni. Itt nyílt meg Itália egyik legérdekesebb kiállítását: a *spinai* etruszk sírváros leleteinek nagy bemutatója. Az egykori északolasz etruszk nagyvárosnak nyomára a mocsaras vidékek felett szálló repülőgépek felvételei vezettek. Több mint ötezer sír leleteinek emlékeiből válogathattak a rendezők. De a kiállítás átfogóbb célt is szolgál, mint csak a leletanyag bemutatását. Amikor ugyanis a *Commachio* tó vidékének iszapba merült világát feltárták, kialakult annak a legalább is ezer éves *kultur-folyamatosság*nak képe, mely bizonyította annak, hogy itt, ezen a helyen nem szakadt meg a „városi” élet a kora-vaskori *Villanova*-civilizációtól kezdve a keleti elemekkel telített etruszk koron át (erre új műszó: „orientalizante settentrionale”) egészen a rómaiak világáig.

Olyan nagyvárosban, mint *Róma* vagy *Nápoly*, csak vasárnap este érzi a vándor a magányosságot, de kisvárosban ez az alkonyi köddel együtt óhatatlanul rászakad. Amikor vacsoraidőben kiürül az utca — a szitáló esőben egyetlen otthon kínálkozik: a mozi, minthogy kisebb városokban mindenütt becsuktak a színházak. *Bolognában* nézem így meg *Visconti*-nak oly sok vihart felvert filmjét: *Rocco és testvérei*-t. Ideutaztamban *Moravia* kritikáját olvastam a filmről, így nem ért készületlenül a darabnak nagyon sok művészettel, átéléssel és komolysággal párosuló nyers, gyakran érzéseket korbácsoló naturalizmusa. Felcsillan a „dél — észak ellen” annyira mai olasz témája: ezt De *Filippo* felejthetetlen filmjében több derűvel, kevesebb tragédiával oldotta meg.

Vasárnap érkeztem *Ferrarába*. Egyszer néhány órát töltöttem benne, keresve a Sant’Agata börtönkórházában raboskodó *Torquato Tasso* nyomát. A város közepén áll *Ferrara* egykori hercegeinek, az *Esték*-nek teljesen ép, fenyegető várkastélya, csak épp leeresztették a felvonóhidat, hogy a várárkon át besétálhassanak a városi tisztviselők. A második várudvarban már tökéletes a későközépkori kép: művészet, véres tragédiák, ágyúöntés. Mindez megfér e komor palota talán félezredéves történelmében. A dóm gyönyörű homlokzatát fülkébezárt, elől nyitott síremlék tagolja: *Borgia Lukrécia* szobra. Szigorú, jámbor öregasszonynak látszik itt, ahogy a kor sírkultusza megkövetelte...

A főtér nagy fedett galériájában ünnep-délutánra kibomlik Itáliának talán legnagyobb könyvvására. Sátrakban, reflektorfénynél százan és százan sétálnak, vásárolnak — ponyvák s gyönyörű művészeti kiadványok közt válogatva. A bolti ár feléért, harmadéért (de szabott áron) lehet itt megkapni a régebbi kiadású könyveket. Itt bukkanok rá — nagy örömmre — *Nápolyi Johanna* regényem két évtizedes olasz kiadására, mely a *La Rosa d’Oro* címet hordja a kiadó kifürkészhetetlen akaratából.

A téren választási beszédeket tartanak. A könyvvásárlók kihúzódnak ide s a megafonok jóvoltából egyetlen óra alatt megismerheted a mai olasz élet belső szerkezetét.

Hétfő délben indulok *Ravenna* felé. A fülke megtelik mindkétnebeli felsőgimnazistákkal. Míg próbálom felfejteni ferrarai tájszólásban pácolt különleges iskolai nyelvüket, azon gondolkozom — miben különböznek a mi fiataljainktól ?

Negyedszázada jártam Ravennában. Emlékeit úgy őriztem, mint legbensőbb kincseskamrárnál drágaságait. Hányszor álmotam: leszálok a vonatról, szeretnék bemenni a városba, de nem találom. Most valóban majdnem ez történt: kerestem a Theodoriknak tulajdonított, bicikliktól körített palota árkádjai alatt a város szívére s túlvitt rajta az autóbusz. Mindenütt új házak, szerényebb felhőkarcolókat fogják ölükbe a nyugatrómai birodalom utolsó fővárosát.

Délutáni kék-köd, megkeresem *Sant'Apollinare Nuovoban Theodora* császárné díszmenetének mozaik-képét. Miért csak itt, Ravennában maradhatott meg ennyire épen, majdnem érintetlenül az egykori *Bizánc* ? Minél tovább nézem Theodorát, annál jobban látom arcvonásait. Apja medvéjét táncoltatta a cirkuszban kislánykorában, fuvolaszóra s végigjárta a keletrómai birodalom női karrierjeinek minden állomását. Komédiás volt, hetéra, bűnbánó. Így lett végülis bazilissza. A másfél ezredéves kő-portrén dicsfény övezi, arca majdnem szigorúan fenkölt. Még tehetségesebb volt, mint férje, pedig *Justinianus* sem volt lebecsültnivaló egyéniség.

Ravenna mozaik-város, aki szereti ezt az örökkévalóság jegyében gyakorolt művészetet, annak itt, *Galla Placidia* sírkápolnijánál kell kezdenie: ez a legrégibb, ilyen mélykék boltozatot többé nem raktak ki a mozaik-mesterek. Egy emberöltő után minden aranyhátú lett, a szomszédos *San Vitale* bazilika is mintha roskadoznék a sok aranytól s a sok-sok csillogó udvarhölgy, szent, dekoráció az emlékezetben lassan egybeborul. De *Galla Placidianak* kék sírboltja olyan egyedülállóan szép, hogy ezt nem lehet soha elfeledni. Itt csak a madaraknak s a virágoknak jutott valami kevés arany.

Vasúti hídon túl, egykori városfalak omladékai mellett vezet az út *Theodoriknak*, a gót királynak pusztába épített mauzoleuma felé. Itt temették el ezt a különös embert tizennégy évszázaddal ezelőtt; de csak kevesen tudják, hogy a *Balaton* északi partján, talán a mai Fenékpusztán született. Harminc boldog évvel ajándékozta meg, barbár létére, az ókorból a középkorba tántorgó Itáliát. Viszont lenyakasztatta *Boethiust*, az utolsó római auktort, de a kivégzéssel várt addig, míg volt minisztere börtönében befejezte a *Filozófia Vigasztalását*, mely talán az antik világ jelképes záróköve. A mauzoleum semmi más épületre nem hasonlít; némelyek szerint a gótok építészeti stílusának egyetlen megmaradt emléke. Hatalmas, emeletes mű, törött szarkofággal, melyben egykor a hányatott életű öreg gót király feküdt.

Kirándulás *S. Apollinare in Classe*-ba: néhány mérföldnyire a várostól. Ahol ma a bazilika s csodálatos tornya áll, valaha tenger volt, kikötő, nagyvilág. Alighanem azért maradt meg *Ravenna* viszonylag oly épen, mert behomokosodott a kikötő, elhúzódott tőle a tenger s az egykoron a bizánci hajóhadat — a *Classis*-t — védő öbölbe nem fértek el a halászbárkák sem. A főváros szerepe végetért, *Ravenna* úgyszólván történet nélkül élte át a századokat. Ez a lassú, szinte ritmustalan jelen mintha ma is ott kísértene a *Piazza del Popolo* kávéházakat rejtő árkádjai alatt.

Milyen más kép fogad *Paduában*, ahova alkonyatkor érkezem. Mintha az elmúlt negyedszázad alatt modern nagyvárossá nőtt volna az egykori csendes diák-metropolis. Lükettetés, fényreklám-özön, forgalom. A tartomány székelyének rangja a vonaton félórára fekvő Velencét illeti, de a modern élet északolasz ritmusa — üzletek légiója, gyárkémények — már *Páduában* fogad. A sok tarka, nyugtalan reklám elborítja az ódon házfalakat. Csak az empire *Pedrocchi*-kávéház változatlan a kistér hajlásában: ez volt az olasz *Pilvax*, itt csinalták a *Risorgimento* költői a múlt század forradalmait.

Estére látszik: Padua mennyire diákváros; a főutca szívében, az Alma Mater épületéből özönlenek ki a diákok. Ezen a környéken lépten-nyomon különös p'akátok állítják meg a járókelőt. Alighanem százados hagyomány, hogy az egyetemi doktorandusnak még a közvélemény előtt is le kell tennie egy elég kemény szigorlatot: az avatásra készülő illusztrált pamflet szenvedő hőse lesz. A tuszkarikaturákkal teleszórt szöveg gyakran épp elég borsos ahhoz, hogy csak kövön sokszorosítsák s — nem nyomdafestékkal.

Mantegna freskóit elpusztították tizenhat éve a légitombák; de a Scrovegni-kápolnában szinte sértetlenül megmaradtak Giotto legnevezetesebb freskói. A kápolna tele van, jórészt útikönyvekkel kísérik a falfestmények ikonográfiaját. Az az érzésem, hogy én vagyok az egyetlen idegen. Olaszok járnak, kezükben a „guidá”-val, halkabbak, figyelmesebbek, mint — a német turisták.

Néhány óra idő csak, mely eltelik, míg a kishajó bevisz a Szent Márk térre s visszahoz az állomáshoz. Ilyen rövid ideig láthatom csak a „Serenissimát”. Hányszor írtam a világ egyedülálló vízi főutcájáról, a Canale Grande-ról, úgy hittem: örökösen belémvésődött minden fordulata, minden képe. A felszálló párok közt mégis most olyan, mintha soha nem láttam volna: színek és formák felejthetetlen szépségben olvadnak össze, a paloták libegnek a tengerbevert cölöpök fölött.

A San Marco előtt most nincsenek árusok. A nagytemplomban tataroznak, kevés az idegen látogató. A Lepantonál zsákmányolt zászlók egy-egy foltját látom, kevés gyertya vet némi világosságot az aranymozzaikokra. Tizenegy évszázadon át élt Velece, előbb mint bizánci hűbér, majd nagyhatalom, végül az örök karnevál országa. Nagyságának s hanyatlásának minden tűnő képe itt villant el, ezek alatt a csodálatos kupolák alatt.

A Rialto hidjának fehére az egyetlen folt a ködben. Az állomás — valóban az utolsó stációm. Még egyszer végignézem a könyvespavilont. Csak a halott Lampedusa könyve, a Leopard, hirdeti a maga százharmincezes példányszámát. Az élők könyvei gyorsabban merülnek el az árban, mely feltartóztathatatlanul hőmpölyög a maga színes, olcsó, élénk képeslapjaival.

Éjfélig még olasz földön utazom. Millió kép táncol bennem, belső élmények vágnak szövegre, egy-egy mondat foszlánya kísért. William Waugh regényének címére gondolok: milyen különös újból meglátogatni — annyi esztendő után — Itáliát.

MISKOLCI KÉPESLAP

*Halódó lombok őszi aranyára
surranva oson rá a bükki éjjel,
s amíg az est a hegyek ormán lépdel,
az égbe fúr az Avas koronája.*

*Neszezni kezd az erdő éjszakája,
ezer hang kél s cikázik szerteszéjjel
az alvó lombok sóhaja, a széllal
versenyre indul s ráterül a tájra.*

*Fehéren állok, körülöttem árnyak,
mögöttem tünt tavaszok titka lebben,
mellem nekifeszül az éjszakának,*

*előttem, bennem még tavaszi ének,
csak a szívem ver egyre csöndesebben,
amíg a csúcstről éjszakába lépek.*

Ágoston Imre